

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ЛІТЕРАТУРИ ІМ. Т. Г. ШЕВЧЕНКА

ФЕДЬКО ОЛЬГА ЮРІЇВНА

УДК 821.161.2.-1Гор:[008:14](0:82-31)

**КУЛЬТУРОСОФСЬКІ МОТИВИ У РОМАНІСТИЦІ ЛЕОНІДА ГОРЛАЧА:
ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ**

10.01.01 – українська література

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ – 2018

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі культурології та українознавства Запорізького державного медичного університету Міністерства охорони здоров'я України.

Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор
ТУРГАН Ольга Дмитрівна,
Запорізький державний медичний університет,
завідувач кафедри культурології та українознавства.

Офіційні опоненти: - доктор філологічних наук, професор
ТАРНАШИНСЬКА Людмила Броніславівна,
Інститут літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України,
провідний науковий співробітник відділу української
літератури ХХ століття та сучасного літературного
процесу;

- кандидат філологічних наук, доцент
СКОРИНА Людмила Вікторівна,
Черкаський національний університет
ім. Богдана Хмельницького,
доцент кафедри української літератури і
компаративістики.

Захист відбудеться “05” листопада 2018 р. о 14⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.178.01 в Інституті літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України (01001, м. Київ, вул. Грушевського, 4).

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України (01001, м. Київ, вул. Грушевського, 4).

Автореферат розісланий “02” жовтня 2018 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Г. М. Нога

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Літературний твір – складний історико-культурний феномен, тому всебічне його осмислення передбачає врахування відповідного контексту. Культура народу визначає специфіку національного менталітету, світоглядні константи та культурософські погляди, а також напрями подальшого розвитку й самовдосконалення особистості. Сталі, неперехідні елементи притаманні кожній національній культурі, частина з них має загальнолюдський характер (як життя – смерть, добро – зло, універсалії й реалії свята / бенкету, дзеркала, танцю, космогонічних явищ тощо). Іманентно властиві свідомості кожного окремого індивіда, ці категорії виявляються в усіх сферах творчої діяльності людини.

Останнім часом у вітчизняному літературознавстві все частіше залучаються інтердисциплінарні підходи до вивчення художніх текстів. Перевагою універсально-культурного аналізу, основні принципи якого розробляли О. Єременко, О. Кирилюк, С. Кочерга, О. Пашник, О. Турган та ін., є багатий інструментарій для виокремлення основних культурних кодів і констант, дослідження своєрідності їх реалізації та функціонування в окремих творах.

У контексті постколоніальних студій та ревізії культурних і соціальних здобутків минулого століття особливий інтерес становить література другої половини ХХ – початку ХХІ століття. Широта охоплення національного буття українства в його темпоральній тягlostі, багатство психологічних моделей-типів викликає цікавість до культурософської парадигми історичних романів у віршах Леоніда Никифоровича Горлача (Коваленка). Перспективним видається розгляд його романістики із залученням надбань універсально-культурного аналізу, бо втілена в ній культурософська парадигма оригінально презентує засадничі для української семіосфери ідеї націо- та державотворення, мотиви зради, поразки, катарсису, сенсу життя, смерті і безсмертя, самотності, вибору тощо, а також містить у собі історіософську оцінку знакових подій та постатей.

Культурософія романів у віршах письменника органічно вписується в систему світоглядних та філософсько-естетичних поглядів шістдесятників, адже його творчий дебют відбувся у 60-х роках ХХ століття. Дослідники застосовують як хронологічні, генераційні, так і світоглядно-філософські підходи (шістдесятництво як текст і контекст у концепції Л. Тарнашинської, формула «метафора, ім'я, дім» Т. Гундорової та ін.) до аналізу його феномену. Беззаперечним є вплив цієї когорти митців на формування світоглядних та творчих орієнтирів сучасників і наступних літературних поколінь, та й загалом на українську історіо- та культурософію другої половини ХХ – початку ХХІ століття. Більшість літературознавців та літературних критиків називають Л. Горлача шістдесятником або представником другої хвилі шістдесятництва (П. Кононенко, Т. Конончук, В. Неборак, В. Потуремець, О. Шокало та ін.), хоча він не ангажувався у дисидентську діяльність. Непереконливим, на нашу думку, є твердження А. Дрозди про вторинність та епігонський характер поезій автора. Культурософська рецепція його ліро-епічних творів дійсно свідчить про продовження ним «серії» історичних текстів

Ліни Костенко. Маємо підстави стверджувати, що йдеться про розвиток традиції, а не наслідування. Спільним для письменників є переосмислення діяльності видатних українських особистостей і їхньої проекції на сьогодення. Така історіософська рефлексія і становить одну з домінант літератури 60-х років, бо усвідомлюється як етап формування національної ідеї й філософії. За словами Л. Горлача, «національна література може вважатися повноцінною лише в тому разі, коли вона має свій потужний поетичний епос»¹.

Історичні романи у віршах митця привернули увагу літературних критиків (І. Корбача, С. Маринчика, М. Слабошпицького та ін.) та науковців. Окремі вияви історіо- та культурософії у цих творах досліджували такі літературознавці, як В. Біляцька, Є. Генова, І. Кропивко, Н. Мисливець, М. Неврлий, Ю. Твердохліб та ін. Більшість розвідок присвячена аналізу способів міфологізації, ідеалізації, розкриття в його доробку внутрішнього світу образів знакових історичних постатей, зокрема Я. Гуса (М. Неврлий), І. Мазепи (В. Біляцька, Ю. Твердохліб та Н. Зайдлер), І. Сірка (В. Біляцька, Н. Мисливець). В. Біляцька, І. Закутна, Є. П'ятковська розглядали жанрову своєрідність романів у віршах Л. Горлача як форму втілення авторської історіософської концепції. І. Кропивко простежила відображення специфіки козацької культури та світогляду в романі «Чисте поле». Функціонування символів та засобів героїки і пафосу у творах «Мамай», «Мазепа» простудіювала Є. Генова.

Актуальність теми дисертаційної роботи зумовлена багатим потенціалом міждисциплінарних студій (зокрема у виявленні в літературних текстах культурних, світоглядних домінант, культурософських мотивів), сучасною ревізією художнього відображення подій національної історії, необхідністю комплексного дослідження романістики Л. Горлача.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано на кафедрі культурології та українознавства Запорізького державного медичного університету в межах теми науково-дослідної роботи «Культурна парадигма вивчення художньо-літературного тексту (на матеріалі творів XIII–XXI ст.)», державний реєстраційний номер 0113U005085. Тему дисертації затверджено вченою радою Запорізького державного медичного університету (протокол № 4 від 18.11.2014) і бюро наукової ради Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України «Класична спадщина та сучасна художня література» (протокол № 1 від 12.05.2015).

Метою дослідження є системна характеристика особливостей функціонування основних культурософських мотивів у романістиці Л. Горлача.

Мета дослідження передбачає розв'язання таких **завдань**:

- уточнити зміст основних понять, категорій культурософії (культурна універсалія, архетип, міфологема, мотив тощо), виявити специфіку культурософської рецепції літературних творів;

¹ Коскін В. Леонід Горlach: «Пишу історію без гриму і декору». *Українська літературна газета*. 2010. № 18(24). [електронний ресурс] URL: <http://litgazeta.com.ua/interviews/leonid-gorlach-pyshu-istoriyu-bez-grymu-i-dekoru-2/> (дата звернення 23.05.2018).

- визначити провідні мотиви, культурні універсалії та архетипи, які формують культурософську площину історичних романів у віршах Л. Горлача;
- простежити своєрідність втілення історіо- та культурософської концепції автора, відображення історичної ролі особистості у студійованому жанрі;
- дослідити функціонування доміантних культурософських мотивів (поразка, зрада, катарсис), проаналізувати онтологічні та культурно-історичні універсалії в поетичному епосі письменника;
- з'ясувати особливості типізації та міфологізації образів політичних та громадських діячів, жіночих персонажів у його романістиці.

Об'єктом дослідження є історичні романи у віршах Л. Горлача «Перст Аскольда», «Слов'янський острів», «Чисте поле», «Руїна» («Мазепа»), «Мамай». Для глибшого розуміння їхньої культурософії залучено матеріали інтерв'ю, різножанрові ліричні твори, поему «Ніч у Вишгороді», а також романи у віршах інших українських письменників («Берестечко» Л. Костенко, «Батурин» І. Шкурая, «Сповідь Мазепи» А. Гудими, «Мотрині ночі» К. Мотрич, «Іван Сірко» М. Тютюнника).

Предмет дослідження – культурософські мотиви, універсальні категорії, культурні константи в історичних романах у віршах Л. Горлача.

Теоретико-методологічною базою дослідження є праці С. Аверинцева, М. Бахтіна, А. Булгакової, М. Гайдеггера, Т. Гундорової, П. Гуревича, М. Еліаде, М. Жулинського, К. Ісупова, І. Канта, Е. Кассіра, Ю. Коваліва, Т. Мейзерської, Є. Мелетинського, М. Моклиці, Ф. Ніцше, А. Нямцу, Я. Поліщука, Г. Ріккерт, Л. Скупейка, Л. Тарнашинської, І. Франка, В. Халізева, в яких порушено питання реалізації підсвідомих психічних процесів у творчій діяльності, сформульовано загальні положення щодо функціонування міфів, архетипів, символів, культурно-онтологічних універсалій та інших інваріантних елементів у текстах культури. При визначенні специфіки культурософського осмислення літературних творів залучені роботи таких науковців, як С. Гатальська, Т. Гребенюк, О. Жолковський, О. Кирилюк, С. Кочерга, О. Пашник, І. Силантьєв, О. Турган. Для з'ясування сутності та основних функцій мотиву як літературознавчої категорії використані дослідження О. Веселовського, Л. Гармаш, Б. Гаспарова, Т. Кушнірової, І. Паперно, Б. Путілова, А. Тимченко, Б. Томашевського, Л. Целкової, В. Шкловського, Л. Щемелевої. У виокремленні наділених культурософським значенням мотивів та національних культурних констант спираємося на розвідки Т. Безсоліциної, О. Єременка, Ю. Кузнецова, О. Кульчицького, Д. Лихачова, Ю. Лотмана, О. Найдена, О. Родного, В. Роменця, В. Шейнова, М. Шелера, К. Г. Юнга.

Методи дослідження. Вибір основних методів зумовлений темою дисертації. Універсально-культурний метод дає змогу виявити основні культурософські мотиви та культурні універсалії у жанрі історичного роману у віршах Л. Горлача; структуралістський – виокремити у сюжетах доміантні лінії, що мають інваріантну природу; культурно-історичний – з'ясувати естетичну своєрідність авторського стилю; історико-літературний і типологічний – включити культурософську концепцію письменника до контексту епохи; біографічний – врахувати особистісні чинники формування культурософських поглядів. Дослідження здійснюється з

використанням здобутків семіотичного, архетипного та власне філологічного аналізу, задіяні також елементи герменевтичного методу, рецептивної естетики.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше здійснено комплексний аналіз культурософських мотивів у романістиці Л. Горлача. У процесі дослідження набули подальшого розвитку механізми універсально-культурного аналізу, теоретико-методологічні підходи до культурософської рецепції літературних творів і відображення особистого світосприйняття письменника. У дисертації виявлено специфіку функціонування культурософських мотивів в історичних романах у віршах митця. З'ясовано особливості художнього втілення його історіо- та культурософських поглядів. У контексті світоглядних домінант шістдесятників простудійовано культурософські мотиви поразки, зради, катарсису, смерті та безсмертя у творах Л. Горлача, а також реалізацію в них елементів сміхової культури. Простежено особливості типізації та міфологізації образів, зокрема авторської міфотворчості.

Практичне значення одержаних результатів. Матеріали дослідження можуть бути використані для подальшого вивчення творчого доробку Л. Горлача й сучасної української літератури загалом, для впровадження культурософського підходу до рецепції художніх творів, а також при викладанні історії української літератури у вищих та середніх навчальних закладах, при розробці курсу з сучасної української літератури, спецкурсів та спецсеминарів з інтердисциплінарних методів аналізу художніх творів.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є одноосібною та самостійно виконаною науковою працею.

Апробація результатів дисертації. Основні положення роботи представлено в доповідях на таких наукових конференціях: Всеукраїнська науково-практична конференція «Феномен шістдесятництва в контексті літератури ХХ століття» (Національний університет «Острозька академія», м. Острог, 1–2 квітня 2014 р.); Міжнародна наукова конференція «Аналіз та інтерпретація тексту у світлі сучасних методологій» (Східноєвропейський національний університет ім. Лесі Українки, м. Луцьк, 28–30 червня 2015 р.); ІХ Міжнародні Чичерінські читання «Світова література у літературознавчому дискурсі ХХІ століття» (Львівський національний університет ім. Івана Франка, м. Львів, 15–16 жовтня 2015 р.); Міжнародна наукова конференція «Поетика дому» (Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ, 17–18 березня 2016 р.); VIII Оломоуцький симпозиум українців Середньої і Східної Європи (Оломоуцький університет ім. Палацького, м. Оломоуц (Чехія), 25–27 серпня 2016 р.); Всеукраїнська наукова конференція з міжнародною участю «Українська література в загальноєвропейському контексті» (Ужгородський національний університет, м. Ужгород, 20–21 жовтня 2016 р.); XIV Міжнародна конференція молодих учених (Інститут літератури НАН України, м. Київ, 14–16 червня 2017 р.); Міжнародна наукова конференція «Від смішного до великого: феномен комічного в літературі та культурі» (Бердянський державний педагогічний університет, м. Бердянськ, 28–29 вересня 2017 р.); X Міжнародні Чичерінські читання «Світова література у літературознавчому дискурсі

XXI століття» (Львівський національний університет ім. Івана Франка, м. Львів, 12–13 жовтня 2017 р.).

Публікації. Основні положення дисертації відображено в 11 статтях, з них 8 – у фахових виданнях, 2 – у виданнях, які включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus, і 1 стаття у зарубіжному виданні.

Структура й обсяг дисертації: текст складається з анотації, вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел, який містить 353 позиції, і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 239 сторінок, з них 191 сторінка – основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **ВСТУПІ** обґрунтовано актуальність теми й наукову новизну дослідження, сформульовано його мету й завдання, визначено об'єкт і предмет, теоретико-методологічну базу, практичне значення, подано інформацію про апробацію, структуру й обсяг роботи.

Перший розділ **«ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ КУЛЬТУРОСОФСЬКОЇ РЕЦЕПЦІЇ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ»** присвячено окресленню наукового дискурсу з порушеної проблеми. Простежено сенсогенез поняття «культурософія», основні закономірності його використання у гуманітаристиці, сформовано термінологічно-понятійний апарат для подальшого аналізу художніх творів.

У підрозділі 1.1 **«Становлення філософії культури як сукупності різних культурософських концепцій»** висвітлено своєрідність цієї галузі знань, її зв'язок з культурологією, об'єкти вивчення суміжних наук та розглянуто основні культурософські теорії, які сприяють глибшому прочитанню текстів культури загалом й художньої літератури зокрема.

Підрозділ 1.2 **«Термінологічно-понятійний апарат універсально-культурного аналізу»** містить спробу систематизувати погляди дослідників на інваріантні структури різного походження та природи.

У пункті 1.2.1 **«Специфіка культурософської рецепції художніх творів»** підкреслено актуальність та перспективи подальших досліджень, присвячених осмисленню культурних констант у літературних текстах. Розкриття змістової глибини твору вимагає врахування притаманної йому інтертекстуальності, а також зв'язку творчого процесу з підсвідомістю митця та загальними тенденціями розвитку культури.

Культурні константи архаїчної природи охарактеризовано в пункті 1.2.2 **«Трактування понять міфу, архетипу й символу в гуманітаристиці»**. Виходячи зі сформульованих філософами, культурологами, літературознавцями теоретико-методологічних засад, визначено роль цих базових структур у втіленні авторської культурософії та розгортанні культурософських мотивів. Обґрунтовано доцільність вживання поняття «архетип» на позначення іманентно властивих людській підсвідомості праобразів. Їхню реалізацію у конкретній формі називають архетипним образом. Рудименти міфів функціонують у культурософській площині

творів у вигляді міфологем та міфем. Міфологічний тип світогляду загалом створює передумови до появи символів – наділених додатковим ідеальним змістом образів, множинність значень яких закріплюється у суспільній традиції.

У пункті 1.2.3 **«Культурні універсалії та мотиви як інваріантні елементи художнього тексту»** узагальнено погляди літературознавців на природу вказаних категорій. Культурними універсаліями називають сталі концепти, пов'язані з культурним буттям людини. Серед них особливе місце посідають «категорії граничних підстав» (О. Кирилук) – життя, смерть, безсмертя. Вони виражаються у літературному творі насамперед у мотивах вітальності, пошуку сенсу життя, мортальності, імортальності тощо. Зауважена тенденція розглядати поняття «міф», «архетип», «символ», «універсалія» та «мотив» як органічно пов'язані категорії дає змогу стверджувати, що наявність у тексті культурних констант забезпечує експлікацію в ньому культурософських мотивів. У дослідженні запропоновано власну дефініцію культурософських мотивів – це мотиви, що відображають у художніх творах загальні тенденції культури й осмислення їх митцем, втілюють домінанти світогляду певного народу й культурно-історичної епохи.

Другий розділ **«ГЕНОЛОГІЧНА СПЕЦИФІКА РОМАНУ У ВІРШАХ ЯК ФОРМИ ВИРАЖЕННЯ КУЛЬТУРОСОФСЬКОЇ КОНЦЕПЦІЇ АВТОРА»** розкриває потенціал названого жанрового різновиду щодо втілення історіософських поглядів та світоглядних домінант митця, людського, особистісного виміру історії.

У підрозділі 2.1 **«Роман у віршах як жанровий різновид»** відстежено й систематизовано думки дослідників (В. Біляцької, М. Васьківа, З. Голубевої, Б. Іванюка, Ю. Коваліва, В. Саєнко, М. Каддена, П. Мерфі, П. Кемпбелла та ін.) про особливості його природи, зокрема, проаналізовано наявні у вітчизняній та англомовній літературі генологічні моделі. Виокремлено диференційні риси роману у віршах: настанова на подієвість, поліфонічність, масштабність, еволюція образів персонажів, посилений психологізм, особлива роль автора у творі. Складність розмежування ліро-епічних жанрів роману у віршах та поеми зумовлена суб'єктивністю диференційних критеріїв (багатогранність відтворення подій, ревізія їх із історичної перспективи, рефлексійний характер оповіді тощо). Так, при жанровизначенні твору Л. Горлача «Ніч у Вишгороді» дослідники послуговуються обома термінами: «історичний роман у віршах» та «історична поема». З огляду на композиційні особливості тексту й концентрацію оповіді на переживаннях персонажа, вважаємо, що «Ніч у Вишгороді» – це історична поема. Вона залучена у дослідженні для типологічного зіставлення з романами у віршах. Притаманні ліро-епічним творам заглиблення у внутрішній світ персонажів і символічність мови сприяють розкриттю культурософської концепції.

У підрозділі 2.2 **«Історіософська парадигма в жанровій моделі історичного роману у віршах Л. Горлача»** зосереджено увагу на особливостях висвітлення історичних подій і ролі особистості в історії у творчості письменника. Роман «Перст Аскольда» є художньою версією національного міфу про існування слов'янської династії правителів Київської Русі до появи Рюриковичів, а поема «Ніч у Вишгороді» – внеску Ярослава Мудрого в культурний розвиток країни. Історіософська позиція Л. Горлача в зображенні періоду Київської Русі не лише

увиразнює зв'язки спадкоємності між середньовічною державою і сучасною Україною, а й формує уявлення про зародження традицій української державності ще у VI столітті. Особливе місце у культурософській парадигмі творів Л. Горлача посідає козацька доба, подіям якої присвячені романи «Чисте поле», «Мамай», «Руїна». У названих творах не лише описано козацькі характери, звичаї та традиції, але й подано оцінку діяльності найвідоміших ватажків і гетьманів (Б. Хмельницького, І. Сірка, І. Мазепи, Ю. Хмельницького, І. Брюховецького, І. Самойловича, П. Тетері, П. Дорошенка та ін.). Вибір головних персонажів пояснюється особливим місцем цих персоналій в українській культурі та історії. І. Сірко – легендарний отаман Січі та характерник – постає в романі «Чисте поле» носієм моральних чеснот (гідність, честь, сміливість) та втіленням міфу про запорозьке лицарство. Ідеалізація цього образу свідчить про формування в сучасному ліро-епосі спільної історіософської візії цієї особистості (зокрема у творах «Чисте поле» Л. Горлача та «Іван Сірко» М. Тютюнника). Звернення письменника до особистості І. Мазепи («Руїна») дає змогу відтворити її неоднозначну оцінку. Заглиблюючись у внутрішній світ персонажа, митець показує причини його рішень і вчинків, а також емоційний та моральний аспекти політичної діяльності гетьмана. Вузлові елементи сюжету цього твору типологічно споріднені з романами А. Гудими «Сповідь Мазепи» та І. Шкурая «Батурин» в осмисленні ролі зображених подій в українській історії. У художній формі Л. Горлач передає уявлення про козака Мамаю як уособлення народного духу, його сили та свободи в однойменному романі. Історіософію роману «Слов'янський острів» визначає введення поворотних процесів української історії у загальнослов'янський контекст, розкриття впливу сусідніх держав на внутрішньополітичну ситуацію країни, проголошення необхідності спільної ідеї та єдності для добробуту народу.

Підрозділ 2.3 «**Авторська свідомість як виявлення культурософських поглядів письменника**» містить аналіз своєрідності презентації культурософських уявлень біографічного автора в історичних романах у віршах, що спирається на сформульовану М. Гірняк концепцію основних форм реалізації авторської свідомості на різних рівнях літературного тексту («автор-функція», «автор-суб'єкт», «автор-концепт»). «Автор-функція» охоплює композиційні особливості творів, притаманний їм ретроспективний життєпис, який посилює рефлексійний характер текстів. Концентрація оповіді у двох частинах роману «Слов'янський острів» на різних історичних постатях (Я. Гус і Я. Жижка відповідно) підкреслює роль двох типів лідера (ідейний натхненник та воєначальник) у розвитку подій. Для романів Л. Горлача характерним є чергування гомодієгетичної та гетеродієгетичної нарації, злиття голосу персонажа з голосом автора, оцінка описуваних подій та політичних діячів як із позиції їх сучасника, так і з історичної перспективи. Варто наголосити на наявному в романі «Мамай» образі письменника-персонажа, що вирізняє функціонування «автора-суб'єкта» в цьому тексті. Зіставлення виголошених митцем в інтерв'ю поглядів на призначення творчості з думками героя засвідчує біографічність цього образу. Найтісніше з культурософською площиною твору пов'язаний «автор-концепт», який охоплює наскрізні для творчого доробку теми та

мотиви (поразка, влада, лідерство, політична діяльність, кохання, зрада, покарання, катарсис, батьки-діти, подорож тощо).

У третьому розділі **«МОТИВИ ПЕРЕЖИВАННЯ КОМПЛЕКСУ ПОРАЗКИ Й УТВЕРДЖЕННЯ ВІТАЛЬНОСТІ – ДОМІНАНТИ КУЛЬТУРОСОФІЇ Л. ГОРЛАЧА»** досліджуються провідні культурософські мотиви романістики письменника й простежується їхній взаємозв'язок. Показ буремних сторінок української історії посилює роль катарсисного осмислення історичних поразок та їхньої основної причини – розбрату та зради.

Підрозділ 3.1 **«Художня реалізація мотиву поразки»** розкриває особливості його функціонування в романах у віршах Л. Горлача. Передаючи подолання політичними діячами межового стану, звільнення від почуття провини за невдачі, письменник створює нову візію української історії, очищену від комплексу віктимності й меншовартості. Звернувшись до постаті І. Мазепи («Руїна»), він увиразнює трагізм долі цього діяча через мотив поразки на державному (геополітичний стан України після Полтавської битви, нівеляція ідеї незалежності та суверенітету) й особистісному (душевна криза гетьмана) рівнях. Саморух мотиву поразки забезпечують наскрізні символічні образи зламаних крил, попелу, орлиного польоту, полину, руїни. Переживання невдачі в бою у романі «Чисте поле» вирізняє з-поміж інших творів митця відсутність почуття провини, ідеалізація образу І. Сірка і утвердження у ньому найкращих рис запорозького лицарства. Як подолання внутрішньої поразки можна розглядати звільнення персонажа від притаманних колонізованій свідомості ознак (формування комплексу «доброго царя», загравання з владою) та усвідомлення необхідності виступити проти самодержця. Посилення мотиву поразки досягається його переплетенням із мотивом смерті, підкресленням почуття провини. Переривання руської династії правителів Києва стає наслідком прийнятого князем рішення змінити релігію («Перст Аскольда»).

У підрозділі 3.2 **«Мотив зради як деструктивний вектор у державотворчій парадигмі»** охарактеризовано історіософське бачення Л. Горлачем причин втрати державності (внутрішні чвари і розбрат). Зрада постає невід'ємним атрибутом політичної діяльності в його романістиці та по-різному реалізується в ній: егоїстичне нехтування козацькими ватажками потреб народу («Чисте поле»), зміна усталених традицій та релігії («Перст Аскольда»), підступ і лестощі, які виправдовує висока мета («Руїна»). Експлікація мотиву зради дає підстави стверджувати, що авторська історіософська оцінка вчинків І. Мазепи неоднозначна («Руїна»). Поряд із нейтральним ставленням до союзу зі шведами у творі простежується осуд братовбивчої колотнечі. Підступний арешт С. Палія, страта І. Іскри та В. Кочубея – злочини гетьмана проти власного сумління. Цей мотив у романі «Перст Аскольда» визначає вузлові елементи сюжету, формує причинно-наслідковий ланцюжок, що призводить до поразки (невиконання Аскольдом свого обов'язку захистити сина Осмомисла від смерті на жертovníку, розчарування у богах і зміна віри, розкол серед русичів, загибель князівського роду через підступний союз прихильників язичництва з варягами). У культурософській парадигмі романів непростимим злочином стає нехтування обов'язками та зрада народними ватажками внутрішніх переконань.

Підрозділ 3.3 **«Мотив передсмертного катарсису: завершальний етап рефлексії політичних діячів»** присвячено аналізу духовної еволюції персонажів, очищення їхнього сумління від гріхів, сумнівів та почуття провини. На історіософському рівні такі переживання сприймаються частиною подолання «травми» та комплексу поразки. Використана письменником міфологема Страшного суду зазнає трансформації: переосмислення досягнутого за життя відбувається перед смертю у площині свідомості персонажів, а головним її елементом є рефлексія і самовиправдання, усвідомлення свого внеску у становлення української культури та державності. Втілення цього мотиву досягається шляхом порушення митцем проблеми історичної та національної пам'яті («Чисте поле»). Мотив катарсису завдяки використанню церковної символіки (дзвони, свічка), сакрального потенціалу акту сповіді есплікується до рівня очищення душі І. Мазепи від анафема («Руїна»). Стрижневу роль студійований мотив відіграє в поемі «Ніч у Вишгороді», що зумовлено жанровими, композиційними особливостями цього тексту, його емоційною наснаженістю. Катарсис детермінує посмертне буття персонажів, тому тісно пов'язаний з вітальністю та імортальністю.

У підрозділі 3.4 **«Вітальна сила народної сміхової стихії»** на основі розроблених М. Бахтіним, Ф. Білецьким, С. Бушаком, Д. Лихачовим, Л. Панковою, О. Родним, Р. Семківом теоретичних положень розглядається життєствердний потенціал сміхової культури, що виявляється в персонажній сфері («Ніч у Вишгороді»); бурлескному світобаченні («Мамай»); окремих карнавальних сюжетних елементах: козацьких жартах, бенкетах, увазі до тілесності й тваринного світу, перевдяганні («Мамай», «Чисте поле»). У козацькій культурі гумор та самоіронія протистоять деструктивним силам і смерті. Особливу роль сміхової стихії визначає зв'язок образу характерника з низовим бароко («Мамай»). Висміювання вад, слабкостей і помилок персонажів (Ціперовича, Бабая і його охоронців, цариці Катерини, сановитих грішників у пеклі) надає твору історіософського характеру, спонукає до роздумів над подіями історії та сьогодення. Письменник використав засоби бурлеску для авторського міфотворення, пожвавлення оповіді, увиразнення образів.

У підрозділі 3.5 **«“Життя-смерть-безсмертя” в культурософській перспективі романів Л. Горлача»** досліджується розгортання мотивів осягнення сенсу життя, мортальності та імортальності. Головні герої (Я. Гус, Я. Жижка, Аскольд, І. Сірко, І. Мазепа) наділені чітким усвідомленням власного призначення у служінні народові. Особлива роль постаті козака-характерника у духовній еволюції та пошуку людиною ХХ–ХХІ століття власного життєвого шляху своєрідно розкривається через мотив сенсу життя («Мамай»).

Притаманний персонажам письменника релігійний світогляд пояснює тісне переплетення мотивів смерті та безсмертя. До фізичної загибелі вони ставляться з певним фаталізмом, сформованим їхніми релігійними переконаннями та постійною участю у військових діях. Мотив безсмертя реалізується як у традиційних для християнської культури формах раю та пекла («Мамай»), так і в нерозривному зв'язку з категорією національної пам'яті, вічної слави: особлива роль митця у житті суспільства, уособлення народного духу в постаті Мамає; долучення персонажів

після смерті до культурних надбань націй, утілених в універсалії вогню («Слов'янський острів»).

У четвертому розділі **«ОСОБЛИВОСТІ ТИПІЗАЦІЇ ТА МІФОЛОГІЗАЦІЇ ОБРАЗІВ»** виокремлено основні шляхи типізації персонажів і авторського міфотворення – формування діалектичного типу характеру, в якому синтезовано обґрунтовані в різних філософських та соціологічних концепціях риси особистості і політичного діяча зокрема; підкреслення обраності правителя, легітимності його влади; наділення персонажів атрибутами та функціями архетипів Мудрого Старого, Анімуса, Аніми, Великої Матері; сакралізація просторових об'єктів.

Для аналізу створеного письменником оригінального характеру неоднозначної постаті української історії в підрозділі 4.1 **«Діалектика типів особистості в образі І. Мазепи (“Руїна”)**» залучено теоретичні положення М. Шелера, А. Камю, Й. Гейзінґи, Н. Макіавеллі. Спираючись на погляди вчених щодо людської природи, простежуємо багатогранність створеного Л. Горлачем образу людини барокової доби. У романі відображено постійну внутрішню боротьбу в душі І. Мазепи: між аполонівським («*homo sapiens*») і діонісійським («*homo degeneratus*») первнями, потягом до влади («*homo faber*») і моральними цінностями, характерним для людини XVII століття релігійним світоглядом («*homo religiosus*») і власною силою духу, лідерськими якостями («*homo super*»). В описі політичної діяльності гетьмана поєднуються різні моделі поведінки: керування макіавеллівським постулатом «мета виправдовує засоби», підкреслена сердечність та пишномовність спілкування між І. Мазепою та Карлом XII (притаманна «*homo ludens*»), духовна еволюція «людини, що бунтує». Злиття в одному образі суперечливих рис не лише свідчить про високу майстерність митця в зображенні повноцінного характеру, а й сприяє утвердженню історіософського уявлення про І. Мазепу як видатну, непересічну особистість свого часу, мудрого політичного діяча й водночас людину зі своїми слабкостями. Такий неоднозначний, «повнокровний» образ гетьмана постає компромісною спробою синтезувати діаметрально протилежні уявлення про його роль в українській історії та особисті моральні якості.

У підрозділі 4.2 **«Влада як форма художньої верифікації лідерських якостей персонажів (“Перст Аскольда”)**» визначено вплив владної позиції на акцентуацію характерів світських правителів та духовних провідників. У творі втілено традиційні уявлення про обраність народних ватажків, їхнє вивищення над простими людьми, що знаходить художнє втілення в сакральному локусі гори. Міфологізація постаті князя Аскольда базується на його походженні зі славетного роду Кия, монархічному типі легітимності його влади. Створенню образу ідеального правителя підпорядковані портретна характеристика та пов'язані з нею символи світла й польоту, оцінка діяльності князя підлеглими, їхня віра у правильність прийнятих ним рішень. Властиве цьому персонажу почуття обов'язку контрастує з егоїстичним використанням влади для задоволення примх, трактування її як самоцілі язичницьким жерцем, візантійським імператором та патріархом церкви.

У підрозділі 4.3 **«Роль архетипу Мудрого Старого у формуванні образів народних ватажків (“Мамай”, “Слов'янський острів”)**» йдеться про архетипні риси, що міфологізують лідерів. Головним героям (Мамай, Я. Гус, Я. Жижка)

притаманні такі атрибути Мудрого Старого, як мудрість, далекоглядність, багатий життєвий досвід, наявність учня, здатність повести за собою людей і впливати на них. Продовжуючи усталену в українській культурі традицію (численні варіанти картин, твори О. Ільченка, В. Бровченка, В. Гончаренка, І. Калинця та ін.), Л. Горлач показує Мамаю духовним провідником народу. Сакральне значення постаті козака-характерника підкреслюється злиттям у його особистості архетипних моделей Воїна та Жерця. Ці маскулінні типи втілені також в образах Я. Жижки і Я. Гуса («Слов'янський острів»). Міфологізація персонажів досягається також ідейно-змістовою наповненістю універсалії вогню як консолідуючої ідеї.

Підрозділ 4.4 «**Архетипна природа жіночих образів**» висвітлює специфіку створених письменником фемінних персонажів. З огляду на традиційні для описуваних століть уявлення про політику як сферу виключно маскулінних інтересів, у ліро-епічних творах митця чоловічі образи переважають над жіночими. Своєрідність їх зображення в аналізованих текстах полягає в підпорядкуванні усталеним у відповідну епоху соціальним ролям. Щоб простежити розкриття у романах Л. Горлача основних аспектів міжгендерних стосунків, використано концепцію К. Г. Юнга щодо форм реалізації архетипу Аніми (Єва, Єлена, Діва Марія, Сапієнція), а також архетипу Великої Матері. Жінка у змодельованому письменником чоловічому світі є джерелом спокуси, втіленням сексуальної енергії, вітальної сили, хранителькою роду. Епізод діонісійського святкування акцентується пристрасною натурою молодиці («Мамай»), кохання Медунки – це винагорода за пройдене випробування («Перст Аскольда»). Життєдайна функція дівчини реалізується в народженні сина, спадкоємця («Перст Аскольда»), підкресленій відданості Ольги Я. Жижці, її постійній підтримці під час хвороби чоловіка, порятунку його життя («Слов'янський острів»). Про вищий рівень сакралізації жіночих постатей свідчать персоніфіковані фемінні образи мудрості, Божої Матері («Чисте поле»), рідної землі («Руїна», «Чисте поле»).

У підрозділі 4.5 «**Маскулінна рецепція локусу дому**» визначено роль сакральних просторових об'єктів у світоглядних орієнтирах представників козацтва. Форми вираження універсалії дому в романах «Руїна», «Чисте поле» впливають зі способу життя головних героїв та виконання ними свого обов'язку захисників. Образ батьківської оселі набуває значення локусу безпеки, осередку мудрості («Руїна»), а також цінності, заради збереження якої варто боротися («Чисте поле»). Тривалість походів сприяє витісненню локусу домашнього затишку зі сфери повсякденного життя, його переходу до сфери ідеального. Просторовими константами буття козаків стають військові фортеці Батурина («Руїна»), Січ («Чисте поле»). Розкриттю феномену запорозького козацтва сприяє неоднозначна презентація Батурина в культурософії Л. Горлача. Для І. Мазепи резиденція – зона комфорту, що формує в реципієнта уявлення про столицю вольностей, осередок державотворення («Руїна»). Цей образ виступає у негативній конотації через викриття І. Сірком егоїзму та підступності козацької верхівки («Чисте поле»). В аксіологічній системі запорожців гетьманська столиця (місце політичних ігор) протиставляється «чистому полю» (простору честі та слави). Державотворчі інтенції

І. Мазепи, священна для І. Сірка місія оберігати народ від татар розмикають локус дому до рівня всієї країни.

У **ВИСНОВКАХ** узагальнено результати дослідження.

У контексті переосмислення травматичного досвіду ХХ століття й формування нової культурної свідомості на національному ґрунті культурософська рецепція літературних творів (ХХ – початку ХХІ століття зокрема) надалі залишається актуальним завданням сучасного літературознавства. Художній текст прямо чи опосередковано відображає доміанти національної культури та світогляду автора як її носія, а також містить оцінку письменником основних тенденцій розвитку суспільства.

Поняття «культурософія» входить у науковий обіг передусім як основний підхід, притаманний філософії культури (культурфілософії) – науці про першооснови, глибинні категорії світу культури. Набуваючи інтердисциплінарності, термін «культурософія» у літературознавчих студіях позначає сукупність поглядів та уявлень митця про сутність і значення культурних реалій, які втілюють універсальні параметри національного буття. Дослідження культурософської парадигми художніх творів передбачає залучення методології універсально-культурного аналізу, використання синтезованого на основі різних філософських концепцій термінологічно-понятійного апарату (міф, архетип, символ, універсалія, культурософський мотив). Опрацьовані теоретичні концепції дослідників (С. Аверинцева, О. Веселовського, О. Жолковського, М. Еліаде, К. Ісупова, Е. Кассіра, О. Кирилюка, С. Кочерги, Т. Кушнірової, Ю. Лотмана, Т. Мейзерської, Е. Мелетинського, М. Моклиці, Я. Поліщука, Б. Путілова, Т. Пуларії, І. Силантьєва, Л. Тарнашинської, Б. Томашевського, О. Турган, І. Франка, К. І. Юнга та ін.), погляди на природу названих понять та їх співвідношення дають підстави стверджувати, що культурософську природу мотивів визначає їх здатність відображати у художній формі світоглядні та філософсько-естетичні доміанти, притаманні творчості митця, народу, культурно-історичній епосі загалом. Розгортання таких мотивів нерозривно пов'язане з функціонуванням інших інваріантних культурних елементів. Рудименти міфу втілюються у формі міфологем та міфем, архетипи дають початок архетипним образам. На позначення базових структур культурного буття людини доречним вважаємо використання терміна «культурна універсалія».

Специфіку культурософської парадигми історичних романів у віршах зумовлює порушення історичної проблематики, втілення в літературному творі історіософських уявлень письменника про зображувану епоху, проєкції подій минулого на сьогодні й майбутнє. Віршована форма посилює роль символів, універсалій та інших культурних констант у формуванні культурософської площини твору.

Л. Горлач вважає своїм завданням відновлення історичної пам'яті, що виразно виявилось в його романах у віршах, присвячених Аскольду («Перст Аскольда»), Мамаю («Мамай»), І. Сірку («Чисте поле»), І. Мазепі («Руїна»), та в інших жанрах (поема «Ніч у Вишгороді», поезії «В лісі», «Зрада Мазепи», «Коли Москва...», «Орда», «Пам'ять» тощо).

Особливості авторської історіософії в романах письменника пов'язані з ретроспективним та рефлексійним характером нарації. Події української історії показані опосередковано через життєпис видатних особистостей свого часу. Поставивши за мету створити національний героїчний епос, Л. Горлач розкриває власне бачення знакових для становлення української державності періодів – Київської Русі («Перст Аскольда», «Ніч у Вишгороді») та козацької доби («Чисте поле», «Руїна», «Мамай»). У романі «Перст Аскольда» твориться міф про існування руської династії правителів задовго до приходу варягів і в такий спосіб не лише розширюються хронологічні межі української державності, але й підкреслюється її питомий ґрунт. При зображенні козацтва увиразнюються домінанти національного характеру і світогляду. Завдяки глибокому ознайомленню автора з працями істориків, історичні романи у віршах «Чисте поле», «Руїна», «Мамай» не лише складають поетичну енциклопедію традицій і звичаїв описуваної доби, але й створюють панорамну картину тогочасної геополітичної ситуації України. Варто відзначити суб'єктивність оповіді, опосередковану оцінку діяльності козацьких лідерів (Б. Хмельницького, І. Брюховецького, І. Самойловича, П. Тетері, Ю. Хмельницького та ін.) через внутрішні роздуми персонажів. У контексті української історіографії особливу увагу привертає історіософська позиція щодо діяльності І. Мазепи («Руїна»): заглиблюючись у внутрішній світ персонажа, митець через його сумніви та каяття подає негативну оцінку зради товаришів (С. Палія, І. Іскри, В. Кочубея) і акцентує на політичній необхідності укласти союз зі шведами. Осмислюючи тісні взаємозв'язки між сусідніми державами й особливості слов'янського менталітету («Слов'янський острів»), письменник описує участь сіверського князя в гуситському русі.

Культурософські погляди Л. Горлача розкриваються на різних рівнях його творів: композиції й розвитку сюжету («автор-функція»); через перемижовування гомодієгетичної та гетеродієгетичної нарації, злиття голосу персонажа з голосом автора («автор-суб'єкт»); функціонування світоглядних домінант, культурних універсалій та переплетення мотивів («автор-концепт»).

Культурософське ядро історичних романів у віршах становлять мотиви поразки, зради, катарсису та утвердження вітальності. Їхня домінантна роль пов'язана зі специфікою сформованих у 60-х роках ХХ століття світоглядних орієнтирів, а також необхідністю постколоніальної ревізії й переоцінки національного історичного досвіду.

Функціонування мотиву поразки в романі «Руїна» охоплює дві площини: особистісну й загальнодержавну, що підкреслює назва твору. Поразка перетворюється на фатальну травму, яку персонаж не в змозі подолати, що увиразнюється символічними образами руїни, попелу (згаслого вогню), зламаних крил, полину тощо. Ідеалізація І. Сірка як представника запорозького лицарства не допускає трансформації «зовнішньої поразки» (програної битви, фізичної слабкості) у «внутрішню». Поразка князя призводить до знищення цілої династії та встановлення на українських землях правління чужинців («Перст Аскольда»).

Центральне місце мотиву переживання поразки в культурософії історичних романів у віршах Л. Горлача зумовлене вибором політичних діячів як головних

персонажів і рефлексійним характером оповіді. Формами й засобами реалізації цього мотиву стають фізична слабкість, поразка в бою («Чисте поле»), невдача на державотворчій ниві («Руїна»), знищення цілої династії («Перст Аскольда»). Переживання поразки пов'язане з екзистенціалами самотності, болю, провини, а неможливість її подолання – з мотивами смерті та безсмертя. Поразка в боротьбі зі зовнішнім ворогом проектується й на духовну площину, перетворюється на прокляття народу за розбрат.

Мотиви зради й поразки поєднані причинно-наслідковим зв'язком. Деструктивний потенціал зради вповні розкритий у романах «Чисте поле» (через оцінку І. Сірком діяльності своїх сучасників) та «Перст Аскольда» (зрада віри та власних переконань як найстрашніший злочин). Підступ і зрада постають невід'ємною частиною політичної діяльності лідерів і можуть бути виправдані високою метою («Руїна»).

Ретроспективний характер нарації, з одного боку, увиразнює властивий українській ментальності фаталістичний песимізм, а з іншого, – має прихований життєствердний потенціал і посилює роль мотиву катарсису. Духовне очищення – завершальний етап еволюції персонажів («Ніч у Вишгороді», «Руїна», «Чисте поле», «Слов'янський острів») і форма подолання «внутрішньої поразки». Притаманна ліро-епосу рефлексійність передбачає розгортання мотиву катарсису на рівні свідомості персонажів. Вирішальне значення для героїв має самовиправдання – запорука досягнення спокою, усвідомлення правильного вибору життєвого шляху і пріоритетів. Мотив катарсису у досліджуваних творах стає одним із засобів типізації образів лідерів, підкреслює такі їхні риси характеру, як вірність батьківщині, служіння народові, відданість своїй справі, життєствердну силу духу.

Художня реалізація культурософських мотивів у романістиці Л. Горлача пов'язана зі функціонуванням культурних констант, універсалій, символічних образів. Мотив вітальності посилюється елементами народної сміхової культури. Сміхова стихія сприяє захисту від деструкції («Чисте поле», «Мамай») та авторському творенню персоніфікованого образу народного духу й оборонця («Мамай»). Козак-характерник у візії письменника є квінтесенцією національної пам'яті й наділений здатністю розкривати людям їхнє покликання. Його роль духовного провідника пов'язана з мотивом пошуку сенсу життя персонажем-письменником. Головні герої інших ліро-епічних творів чітко усвідомлюють своє призначення у служінні народу. Фаталістичне ставлення персонажів до смерті визначене їхнім міфологічним світоглядом, що прочитується через функціонування мотиву безсмертя. Іммортальність знаходить амбівалентне вираження у культурософській парадигмі студійованих творів: це покарання і прокляття, вічна пам'ять, слава й винагорода, посмертне служіння людям і належність до спільної ідеї.

Діалектична єдність мотивів поразки, зради, катарсису та утвердження вітальності нерозривно пов'язана з екзистенційними та культурософськими категоріями (життя – смерть – безсмертя, самотність, страх, проблема вибору, розкол, провини), міфологемами (річка Стікс, нить долі, гора, Страшний Суд), різними формами виявлення загальнолюдських, національних та сакральних

культурних універсалій (вогонь, дім, сад, пасіка, чисте поле, свіча, церковні дзвони), символічними образами (зламани крила, попіл, світло, політ, бджола, Золоті ворота, світанок) тощо. Виявом культурософії письменника є також своєрідність типізації й міфологізації образів політичних та громадських діячів. Залежно від ролі конкретної особистості в історії та специфіки усталених культурософських поглядів на її діяльність, Л. Горлач послуговується різними засобами (створення багатогранного образу, в якому прочитується синтез елементів різних соціологічних концепцій; підкреслення обраності правителя, його вивищення над іншими людьми; наділення персонажів рисами архетипів та їхніми функціями тощо). Намагаючись уникнути ідеалізації постаті І. Мазепи («Руїна»), автор відтворює складну діалектику його характеру. Для виокремлення домінантних рис цієї непересічної особистості у дослідженні залучено філософські та соціологічні теорії М. Шелера («*homo religiosus*», «*homo sapiens*», «*homo faber*», «*homo degeneratus*», «*homo super*»), А. Камю («людина, що бунтує»), Й. Гейзинги (про ігрову діяльність), Н. Макіавеллі (сутність політика). Міфологізація образу Аскольда («Перст Аскольда») досягається шляхом утвердження монархічного типу легітимності його влади (належність до роду Кия, спадковість влади, її абсолютний характер у світському житті, функціонування символічних образів світла, польоту, міфологеми гори тощо). Художнім вираженням маскулінних ролей Жерця й Воїна постають Я. Гус і Я. Жижка («Слов'янський острів»), а синкретичну форму цих двох типів лідера презентує образ Мамає з однойменного твору. Властиві цим образам мудрість, багатий життєвий досвід, далекоглядність, консолідаційна і керівна сила свідчать про притаманний їм архетипний характер (втілення архетипу Мудрого Старого).

Незважаючи на диспропорцію в зображенні маскулінних та фемінних образів, традиційні уявлення про політику як сферу чоловічих інтересів, жіночі персонажі відіграють важливу роль у розкритті культурософії митця. Взявши за основу концепцію К. Г. Юнга про основні фемінні ролі в житті чоловіків (архетипи Аніми та Великої Матері), простежуємо функціонування жіночих образів як уособлення спокуси й сексуальної енергії («Мамай»), життєдайної сили та продовження роду («Перст Аскольда», «Мамай»), мудрості, Божої Матері («Чисте поле»), батьківщини («Руїна», «Чисте поле»). Наділений фемінними рисами образ України постає однією зі форм реалізації універсалії дому. Локус дому розмикається до меж усієї держави (образи руїни, пасіки, саду тощо). Світогляд представників козацтва визначає втілення універсалії дому в пов'язаних з їхнім життям просторових об'єктах: батьківська хата – локус безпеки («Руїна»), військові фортеці (Січ – «Чисте поле», Батурин – «Руїна») і «чисте поле» – місце ратних подвигів, слави та честі («Чисте поле»).

У культурософській парадигмі романів Л. Горлача відображено онтологічно-екзистенційні основи національного буття, притаманні українській культурі константи й цінності, розкрито духовну еволюцію непересічної особистості в межовій ситуації, переосмислено знакові етапи становлення державності й народного менталітету не лише з історичної перспективи, але й у проекції на майбутнє.

Л. Горлач поряд з іншими митцями (Л. Костенко, І. Шкураєм, А. Гудимою, М. Тютюнником зокрема) своїми ліро-епічними творами вписав особливу сторінку в художню історію буття українців. Формування в сучасних художніх текстах вільного від комплексу віктимності культурософського бачення історії України та окреслення шляхів вирішення етнонаціональних проблем свідчить про багатий потенціал літератури межі ХХ–ХХІ століття.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Федько О. Людина і влада у романі Леоніда Горлача «Перст Аскольда». *Південний архів: Збірник наукових праць. Філологічні науки*. 2014. Випуск LXII. С. 108–116 (0,5 др. арк.).
2. Федько О. Реалізація жанрової моделі історичного роману у віршах у творі Л. Горлача «Слов'янський острів». *Науковий вісник МДУ ім. В. О. Сухомлинського. Серія: Філологічні науки (літературознавство)*. 2014. Вип. 4.14 (111). С. 173–177 (0,5 др. арк.).
3. Федько О. Синкретизм жанру творів Ліни Костенко «Берестечко» і Леоніда Горлача «Ніч у Вишгороді». *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: збірник наукових праць. Серія «Філологічна»*. Острог, 2014. № 47. С. 162–163 (0,2 др. арк.).
4. Федько О. Інваріантна природа мотиву катарсису в поемі Леоніда Горлача «Ніч у Вишгороді». *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки. Серія: Філологічні науки (Літературознавство)*. 2015. №8 (309). с. 129–133 (0,4 др. арк.).
5. Федько О. Архетипна природа образів народних ватажків у романах Л. Горлача «Мамай» і «Слов'янський острів». *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*. Ужгород, 2016. Випуск 2 (36). С. 262–266 (0,5 др. арк.).
6. Федько О. Семантична парадигма універсалії дому у віршованих романах Л. Горлача «Руїна», «Чисте поле». *Сучасні літературознавчі студії. Феномен дому в літературознавчій перспективі. Збірник наукових праць*. Випуск 13. Київ: Вид. центр КНЛУ, 2016. С. 617–627 (0,5 др. арк.).
7. Федько О. Теоретичні аспекти генологічної природи твору Л. Горлача «Руїна». *Вісник Львівського університету. Серія: Іноземні мови*. 2016. Вип. 24. Ч. 2. С. 143–148 (0,4 др. арк.).
8. Федько О. Народна сміхова стихія у романі Л. Горлача «Мамай». *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Філологічні науки*. 2017. Випуск 13. С. 162–168 (0,4 др. арк.).

Стаття у фаховому виданні України, що входить до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus:

1. Федько О. Жіночі образи як реалізація архетипу «Аніма» у романістиці Л. Горлача. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2017. № 29. Т. 1. С. 66–68 (0,4 др. арк.).
2. Федько О. Вираження авторської свідомості у романі Л. Горлача «Мамай». *Султанівські читання*. Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2018. Вип. VII. С. 190–197.

Стаття у періодичному іноземному виданні:

1. Федько О. Діалектика типів особистостей у художній реалізації Леонідом Горлачем образу І. Мазепи. *Ukrainica VII. Současná ukrajinistika. Problémy jazyka, literatury a kultury. Sborník vědeckých článků*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2016. С. 391–397 (0,5 др. арк.).

АНОТАЦІЯ

Федько О. Ю. Культурософські мотиви у романістиці Леоніда Горлача: особливості функціонування. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.01 – українська література. – Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, Київ, 2018.

У дисертації вперше здійснено комплексний аналіз культурософських мотивів у романістиці Л. Горлача. З'ясовано співвідношення основних понять культурософії (культурна універсалія, архетип, міфологема, інваріантний мотив), а також основні принципи культурософської рецепції літературних творів. На матеріалі історичних романів у віршах Л. Горлача виявлено специфіку функціонування культурософських мотивів у цьому жанровому різновиді, втілення в ньому історіософських поглядів письменника. З'ясовано роль різних форм авторської свідомості у розкритті культурософських переконань митця. У дослідженні визначено систему основних мотивів, культурних універсалій та архетипів, які формують культурософську парадигму історичних романів у віршах Л. Горлача. Проаналізовано культурософські мотиви поразки, зради, катарсису, вітальності, смерті та безсмертя в досліджуваних творах, а також функціонування в них елементів сміхової культури, онтологічних та культурно-історичних універсалій. У роботі простежено особливості авторської міфотворчості, зокрема особливості типізації та міфологізації образів.

Ключові слова: культурософія, культурософський мотив, роман у віршах, історіософія, мотив, архетип, універсалія, міф, універсально-культурний аналіз.

АННОТАЦИЯ

Федько О. Ю. Культурософские мотивы в романистике Леонида Горлача: особенности функционирования. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.01 – украинская литература. – Институт литературы им. Т.Г. Шевченко НАН Украины. – Киев, 2018.

В диссертации впервые комплексно исследуются культурософские мотивы в романистике Л. Горлача. Рассматривается соотношение основных понятий и категорий культурософии (культурная универсалия, архетип, мифологема, инвариантный мотив), а также основные принципы культурософской рецепции литературных произведений. На материале исторических романов в стихах Л. Горлача показана специфика функционирования культурософских мотивов в этой жанровой разновидности, воплощение в них историософских взглядов писателя. Выяснена роль авторского сознания в раскрытии культурософских убеждений художника. В исследовании определена система основных мотивов, культурных универсалий и архетипов, которые формируют культурософскую парадигму исторических романов в стихах Л. Горлача. Проанализированы культурософские мотивы поражения, предательства, катарсиса, смерти и бессмертия в исследуемых произведениях Л. Горлача, а также функционирование в них элементов смеховой культуры, онтологических и культурно-исторических универсалий. В работе раскрыты особенности авторского мифотворчества, в частности особенности типизации и мифологизации образов.

Ключевые слова: культурософия, культурософский мотив, роман в стихах, историософия, мотив, архетип, универсалия, миф, универсально-культурный анализ.

ABSTRACT

Fedko O.Y. The culturosophical motifs in Leonid Horlach's novels: the specificity of functioning. The manuscript.

Thesis for obtaining the Candidate of Philological sciences degree (PhD) in the specialty 10.01.01 – Ukrainian literature. – Shevchenko Institute of Literature of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, 2018.

In order to understand comprehensively the meaning of the literary work, it is necessary to analyze the consistent elements of the national culture and the specificity of the author's outlook, his ideas about the tendencies of the society's development. The culturosophy of historical novels in verse is especially interesting, because it includes the author's historiosophical vision of the depicted events and the specific role of cultural constants and symbols in the poetic text. The object of the research was chosen due to the wide depicting of Ukrainian history in L. Horlach's five novels in verse.

This dissertation is the first attempt to make a systematic and complex analysis of the culturosophical motifs and universalias in L. Horlach's novels. In literary studies "culturosophy" refers to the author's system of views and ideas about the essence and significance of the realities of culture. The main concepts and categories (cultural universalias, archetype, mythologem, motif etc.) were defined. Culturosophical motif is the motif, which reflects the general tendencies of culture and their comprehension by the author in the literary works, which embodies the specificity of the outlook of the certain nation in a particular historical epoch. The originality of the realization of L. Horlach's historiosophical and culturosophical conception in the genre of historical novel in verse was studied, as well as the reflection of the personality's role in history.

The dialectical unity of the motifs of defeat, betrayal, and catharsis in the writer's works was defined by the necessity of rethinking of the historical experience in the

independent state. The motif of defeat is used in the author's novels in the form of physical weakness, defeat in the battle ("Open field"), death and destruction of the bloodline ("Askold's Finger"), ruining of a state ("Ruin"). The connection between the motif of defeat and the motif of betrayal proves, that in the writer's culturology the betrayal is the cause of the failures of Ukrainians in the attempts to build an independent state. Betrayal and compromises with consciousness in L. Horlach's novels are integral elements of politics ("Ruin", "Open Field" and "Askold's Finger"). The motif of betrayal is developed in the novel "Askold's Finger" to the level of rejection of the beliefs and religion. The overcoming of the defeat and rethinking of the actions and decisions by the main characters in L. Horlach's novels determine the reflexive narrative. The final stage of the heroes' self-analyses is catharsis.

In writer's works the carnival elements are used as the realization of life-affirming potential of folk laughing culture. In the novel "Mamay" it is used as a tool to help the creation of the author's myth about Mamay, to move a plot, to ruin unnecessary pathos, to create images of the characters (to show them as ordinary people or to ridicule their flaws).

The characters are depicted in the borderline situation, that is why the motifs of the life purpose, death and immortality are significant in the author's culturology. The leaders in L. Horlach's novels have clear understanding of their own life purpose. The aim of their lives is to serve people. The motif of immortality is used in a form of national memory, eternal glory, rewards for life trials (paradise in the novel "Mamay", the union with the eternal ideological fire in "Slavic Island"). The ambivalence of the motif of immortality is shown through its interpretation as a curse and punishment in the novel "Askold's Finger" as well as through the description of the hell torment in the novel "Mamay".

In the process of analysis of L. Horlach's historical novels, the main ways of typologization and mythologization of the images of political and public figures are defined: the creation of a dialectical type of character, which combines the features of several philosophical concepts; underlining the legitimacy of leaders' power; appealing to the recipient's unconsciousness, using features of archetype (Wise Old Man) in image creation. In order to define the complexity of I. Mazepa's image ("Ruin"), M. Scheler's theory about five basic types of personality is used, as well as N. Machiavelli's views on the nature of political activity, J. Huizinga's concept of play, A. Camus' idea of existential revolt. Using K. Jung's theory about the forms of the implementation of the Anima archetype the place of female images in the characters' system of L. Horlach's works was determined. Women are depicted as a personification of sexual energy, temptation ("Mamay"), vital elements ("Askold's Finger"), wisdom, the Mother of God ("Open Field"), the Motherland ("Ruin", "Open Field").

Important and symbolic in Ukrainian culture spatial objects (house, apiary, garden, field, Ukraine) occupy a significant place in the creation of the author's myth in L. Horlach's works. In the process of revealing of the worldview specificity in the Cossacks epoch the writer implements universalia of home in the images of the parental home, the security locus ("Ruin"), the military fortresses - Sich ("Clean Field"), Baturin ("Ruin"), "open field" - place of military feats and space of honor and glory ("Open Field"), Ukraine as a state ("Ruin", "Open Field").

The main culturosophical motifs in L. Horlach's novels (the motif of defeat, betrayal, catharsis, vitality and immortality) testify the reflection in literary works of the attempts to rethink the colonial experience and to live the traumatic situation behind, as well as to form free from the victim's and inferiority complex idea of Ukraine's way to independence.

Key words: culturosophy, culturosophical motif, novel in verse, historiosophy, motif, archetype, universalia, myth, universal-cultural analysis.